

ЗНАЧЕННЯ МОРАЛЬНОСТІ В ПРОЦЕСІ КУЛЬТУРОТВОРЧОГО ВИХОВАННЯ ОСОБИСТОСТІ

У статті зроблено теоретичний аналіз необхідності формування у дітей старшого дошкільного та молодшого шкільного віку моральності як основи людської культури. Проаналізовано необхідність врахування у системі сучасного інформаційного простору комплексних освітніх заходів, які у культуротворчому процесі сприятимуть вихованню дітей через чуттєву сферу. Акцентовано увагу на необхідності виокремлення проблем моральності в освітніх та соціальних заходах для повноцінного становлення особистості.

Ключові слова: моральність, процес виховання, культуротворче виховання, особистісно орієнтоване виховання, моральні цінності.

Постановка проблеми. Виховання людини в душі загальнолюдських ідеалів починається з раннього дитинства – важливого етапу становлення людини, коли формується вміння мислити, свідомо сприймати навколишній світ і самого себе, спілкуватися з іншим людьми.

Національна доктрина розвитку освіти України у ХХІ ст., Базовий компонент дошкільної освіти, Закон України «Про дошкільну освіту» та Базова програма розвитку дитини дошкільного віку «Я у Світі» визначили пріоритет особистісної орієнтації в освіті, тому проблема розвитку дошкільника як суб'єкта власного життя вперше набула особливо вагомого значення. Як зазначають науковці, вихідною умовою оновлення сучасної системи дошкільної освіти є організація педагогічного процесу, в основі якого лежить ідея розвитку дитини, а центром оновлення змісту, форм і методів виховання й навчання дитини – вчення про цінність і сенс її буття.

Відомий дитячий психолог О. Запорожець зазначав: «Етичний розвиток – це не формування окремих якостей особи, а розвиток цілісної якості, що базується на емоційно-вольовій сфері особи. Розвиток емоційної сфери дитини і виховання на цій основі її відчуттів є першорядним завданням, не менш важливішим, ніж виховання розуму» [2, 56].

У сучасній психолого-педагогічній літературі термін «моральне виховання» розглядається як «суспільне явище, що підпорядковується законам суспільного розвитку» [8, 5]; «процес, специфічні функції якого здійснюються за своїми власними правилами та закономірностями» [1, 28]; «цілеспрямований вплив старшого покоління на молодше з метою вироблення в нього стійких моральних якостей» [11, 451]; «стрижень гармонійного розвитку особистості» [4, 7]; «форма трансформації досвіду й сфера реалізації людської моральної культури» [3, 34]; «корекція поведінки, виправлення бажань і почуттів, культивування чеснот на рівні мотивів діяльності» [10, 14]; «виховання моральних якостей, вироблення умінь і навичок моральної поведінки, формування гуманних взаємин» [6, 20].

Моральне виховання особистості має на меті формування моральної вихованості, яка передбачає систему моральних знань, умінь, навичок, переконань, поглядів, норм. Завдання морального виховання педагогів виступає процесом трансформації суспільно значимих норм, принципів, що регулюють взаємовідносини, загальнолюдських моральних цінностей в індивідуальні якості й формування на цій основі у дітей відповідних поглядів та переконань.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Важливе значення для формулювання наукових засад морального виховання мали проведені у другій половині ХХ ст. психологічні дослідження з проблем розвитку емоцій у дітей дошкільного віку (О. Запорожець, Я. Неверович), дитячої соціальної психології (Т. Репіна, С. Ладивір), обґрунтування вченими системи морального виховання дітей дошкільного віку в дитячому садку і сім'ї (А. Виноградова, В. Нечаєва, С. Козлова, Р. Буре, Р. Іванкова та ін.).

Вагомим доробком уважаємо педагогічну спадщину В. Сухомлинського, у якій виокремлено проблему моральності як чільну у процесі виховання дитини. Також питаннями морального виховання дітей дошкільного віку та молодшого шкільного віку в спеціально створеній науково-дослідній лабораторії займалася Л. Артемова. Дослідженням моральної сфери дітей присвятили праці низка українських науковців: Р. Павелків, О. Цигипало, І. Бех, Т. Поніманська, Н. Лисенко, О. Киричук, А. Богуш, О. Кононко, О. Марушкіна, Г. Підкурманна та ін.

Сучасні дослідники дитинства збагачують теоретико-методологічну базу працями з емоційно-вольової сфери (О. Кононко, О. Проскура, Т. Неліна, Т. Кириленко); формування вольових якостей (Л. Вигодський, Н. Дем'янюк, В. Котирло, О. Сухомлинська, А. Люблінська); виховання гуманних почуттів і взаємин у дітей (С. Кулачківська, С. Ладивір, Ю. Приходько, Л. Фесюкова).

Мета статті: проаналізувати актуальність проблем морально-етичного виховання дітей старшого дошкільного та молодшого шкільного віку як основи формування культурологічних взаємин особистості.

Проблеми моральності не втрачали значимості у всі часи існування людства, проте містили різні акценти у соціальних проявах. Сучасні антропоцентричні тенденції суспільного життя також змінили ціннісні орієнтації, бо матеріальні цінності, самопрезентація людини в суспільстві, прагнення до визнання як прояву самоцінності, дещо нівелюють духовні, морально-етичні, культуротворчі цінності. Тому розгляд завдань морально-етичного виховання дітей старшого дошкільного та молодшого шкільного віку як основоположного етапу ціннісного становлення особистості робить проблему актуальною.

Культура є органічною частиною внутрішнього світу людини, що визначає її етичні, естетичні, світоглядні цінності і норми, традиції, звички. Вона виявляється у способі життя, поведінці, мисленні, ставленні до праці, навколишнього середовища. Культуротворчий підхід в освіті покликаний не допустити формування одновимірної людини. Щоб у державі і суспільстві основною цінністю ставала вільна, гуманна, самодіяльна особистість, освіта має будуватися як культуротворчий процес, у якому виховання чуйності, добра, благородства поєднуюватиметься з освіченістю та бажанням стати корисним суспільству.

Поняття «культура в освіті» мають ширше і глибше значення, ніж поняття конкретної наукової галузі чи соціального середовища. Математика, біологія, фізика, мистецтво та ін. – це складові освіти як єдиної культури людства. Тому необхідно будувати цілісну культуротворчу освіту, що передає взаємозв'язок навчання, виховання з середовищем, громадою, батьками, є особистісно цінним для дитини на всіх щаблях її становлення як суб'єкта.

У працях В. Сухомлинського розкриваються такі поняття, як «культура почуттів», «культура бажань», «культура праці», «мовна культура», «культура поведінки» тощо. У виховному процесі ці вияви культури переплітаються, створюючи образ культурної людини: «розвинені почуття, висока емоційна культура – це, образно кажучи, абсолютний музичний слух моральної вихованості». Звернемо увагу на таку особливість культуротворчої школи, як використання мудрості народної педагогіки. За В.О. Сухомлинським, це такі ідеї української етнопедагогіки: 1) цінність життя людини; 2) філософія доброго серця, «осердечення» виховання; 3) природа як резонатор і дзеркало людської душі; 4) рідне слово як вияв ментальності і духовності людини; 5) працелюбність як вияв соціальної сутності і потреб життя людини [11].

Кожен людський вчинок як наслідок обраного рішення у ситуації морального вибору так чи так порушує інтереси інших людей, суспільства. Оскільки моральний вибір виражає реальний зв'язок особистості з іншими людьми, а отриманий результат набуває певного значення для інших людей, це завжди накладає відповідальність на особистість.

Діалог між дітьми і вчителем чи вихователем як домінуюча форма педагогічної взаємодії спонукає їх до вільного обміну думками, враженнями, виховує повагу до співрозмовників, стимулює активну позицію.

Цікавою є думка з книги відомого сучасного англійського педагога Жана Лее «Когда ваш ребенок сводит с ума»: «Основна відмінність між уявленнями про виховання сьогодні і сто років тому полягає в розумінні людської природи. Наші предки вважали, що зло слід вибивати з дитини; вважали, що єдиний спосіб примусити її поводитися належним чином – це змусити боятися, пробудити в ній страх. Сьогодні ми дотримуємося іншого погляду, розуміючи, що в людини є примітивні інстинкти, які штовхають її на руйнівні вчинки, але, крім цього, у неї є потужніша сила життєтворчості, здатність до співпереживання, милосердя, мужності, щедрості, самовідданості. Більше того, сучасні педагоги-гуманісти переконалися, що найкращий спосіб посилити позитивні якості особистості – це якомога краще заохочувати її свідому самореалізацію» [5, 175].

Вироблення норм зовнішнього прояву поведінки є наслідком внутрішнього сприймання, вміння співпереживати, тому розвиток моральних почуттів – це основа моральної поведінки особистості. У ранньому дитинстві переживання породжуються самокритичністю, занепокоєнням, що подумують дорослі й однолітки, як вони оцінять твій вчинок. Оцінка значимих (батьків, вихователів, близьких людей) дорослих у дошкільному віці мають зовнішню мотивацію, але через пояснення вчинків, частотність обговорення ситуації морального вибору, виховуються основи вищих моральних почуттів, стають фундаментом для поглядів та переконань дитини в майбутньому, поглиблюють почуття відповідальності і самоповаги – задоволення від усвідомлення досягнутих успіхів, поваги до себе та навколишніх, бажання бути суспільно корисним, формують відчуття соціальної значимості.

Як зазначають психологи, старші дошкільники та молодші школярі мають великий потенціал психофізичних можливостей, що дає змогу сформуванню основи моральної поведінки. Аналізуючи рівні розвитку, Л. Виготський наполягав на необхідності виділити психічні якості, які вже сформувалися, і ті, що перебувають у стадії становлення, у зростанні, русі. Цей другий рівень становить «зону найближчого розвитку». Працюючи з дітьми, педагог зобов'язаний використати ту зону, яка є в дитини, і водночас створити нову. Такий підхід забезпечить пошук внутрішніх резервів особистості для успішного руху вперед. Сприяючи формуванню моральності особистості, а не просто збагачуючи знаннями, вміннями, навичками, ми досягаємо розвитку ціннісної сфери.

Як зазначав відомий психолог С. Рубінштейн, вироблення морально-етичних норм, наочне і абстрактно-теоретичне мислення у дитячому віці перебувають на стадії становлення, що забезпечує розвиток. Тому необ-

хідно формувати у старших дошкільників та молодших школярів активну оцінну позицію (через проблемні запитання, навіювання, проектування ситуації), що сприяє становленню власної думки, виробляє судження про ситуацію чи героя, перетворюючи їх на переживання, стимулюючи виховання власних переконань.

Соціальна відповідальність пов'язана із соціалізацією особистості. У вітчизняній та зарубіжній людинознавчих науках за останні десятиліття утвердилася система поглядів на соціалізацію про:

- нерозривний зв'язок соціального становлення дітей з освітою та вихованням (педагогіка);
- зв'язок соціалізації з адаптивними процесами (психологія);
- соціальні контакти як одну зі змістових сторін соціалізації (соціологія);
- значення самосвідомості, соціальної орієнтації, розвиток мови для успішної соціалізації (соціальна психологія).

У контексті цих ідей соціалізація розглядається як процес входження особистості в соціальне суспільство через прийняття соціального досвіду людства. Індивід як «об'єкт» соціалізації є водночас «суб'єктом» соціальної активності, творцем нових суспільних форм, тому соціалізація відбувається тим ефективніше, чим активніше індивід бере участь у творчо перетворювальній суспільній діяльності [6, 23].

Ч.Х. Куні, Дж.Г. Мід у моделі «міжособистісного спілкування» виділяють три стадії соціалізації. На першій – імітації – діти копіюють поведінку дорослих; на другій – рольові ігри – виконують дорослі ролі, вчать надавати своїм думкам та діям того значення, що й дорослі; на третій – колективні ігри – навчаються дивитися на себе очима інших. Основними аспектами процесу соціалізації є процес навчання мисленню, пізнаванню моральних та емоційних структур особистості (Ж. Піаже, Л. Колберг, А. Маслоу, К. Роджерс та ін.).

Сучасні педагоги зазначають, що «соціалізація – це процес становлення особистості на основі навчання, виховання, засвоєння ідеалів, цінностей, норм та соціальних ролей. Внаслідок цього людина стає членом суспільства з конкретними соціально-політичними, соціально-економічними та культурними параметрами» [9, 79].

Поняття «відповідальність» особистості в етиці включає не тільки суспільний зміст обов'язків, але і внутрішнє суб'єктивне ставлення до них особистості. З цієї точки зору відповідальність виступає здатністю свідомо, добровільно виконувати певні вимоги та суспільні завдання (А. Татаренко, С. Архангельський, В. Гусейнов). Ставши стійким, почуття відповідальності перетворюється на рису характеру і суттєво визначає поведінку особистості. Це почуття підтримується совістю, яка вимагає від людини підкорятися законам добра і чинити опір злу, зберігати гід-

ність. Про появу совісті можна вести мову тоді, коли засвоєні моральні норми стають регулятором поведінки особистості... Сукупність відповідальності і совісті утворює друге «Я» [10, 58].

Поняття «гуманізм» у ХІХ – на початку ХХ ст. розглядалося як мистецтво вдосконалення, олюднення, окультурення людини засобами навчання і виховання [4, 9]. Сучасне розуміння гуманістичних цінностей освіти спирається на антропологічні і соціокультурні координати. Сутність гуманістичних цінностей в освіті лаконічно ми розуміємо так: дитина є головною педагогічною цінністю, і педагог, здатний до її виховання, соціального захисту, збереження індивідуальності. А звідси центрованість на ідеях: людина не засіб, а мета, тому не дитину треба пристосовувати до системи освіти, а освіту до неї [1, 36 – 37].

Людина є складно організованою системою, якій не можна нав'язувати зовні жорсткий спосіб розвитку, навпаки, необхідно сприяти її власним тенденціям вдосконалення, тобто стимулювати самовиховання і саморозвиток через навіювання, апелювання до вищих почуттів, виховне обговорення моральної ситуації, емоційне співпереживання всіх учасників виховного дійства.

Опосередкованим свідченням тоталітарної педагогіки радянського періоду була насиченість педагогічного мовлення мілітаристськими висловлюваннями: «боротися за якість знань», «озброювати знаннями», «перемагати за показниками успішності», «викорінювати помилки» тощо.

Недооцінка природних основ формування людини поряд з іншими чинниками зумовила послаблення її родинних зв'язків, нехтування думки оточення, способу життя, нівелювання національного виховання. Утверджувався стереотип зв'язку: спочатку соціальне, суспільне, а особистість – це лише додаток.

У сучасній Національній доктрині розвитку освіти в Україні передбачено, що система освіти має насамперед забезпечувати громадянське виховання особистості, яка усвідомлює свою приналежність до українського народу, зберігає і продовжує українські культурно-історичні традиції, шанобливо ставиться до рідних святинь, української мови, історії, а також до культури інших національностей, які проживають в Україні, виявляє культуру міжетнічних і міжособистісних відносин. Отже, освіта утверджує і надалі утверджуватиме цінності української національної ідеї культуротворчого розвитку особистості.

Українська система освіти своїм змістом, організацією, педагогічними засобами, формами й методами має забезпечувати формування у свідомості й діяльності як виховників, так і вихованців ідеї державності, а відтак – виховання соціально активних громадян. Реалізувати це завдання ми можемо передусім через належну організацію громадянського виховання.

Особливої уваги потребує визнання прав дітей і молоді, що є передумовою побудови правової демократичної держави, громадянського суспільства. «Права людини – це те, без чого ми не можемо бути людьми. Терпимість та милосердя завжди і скрізь були ідеалом державного правління та людської поведінки. Сьогодні ці ідеали ми називаємо правами людини», – писав Генеральний Секретар ООН Кофі Анан. У такий спосіб морально-культурні цінності поєднуються із громадянським самоусвідомленням.

Ще одним аспектом морально-етичних цінностей вважаємо повагу до праці. Без сумлінної праці немає творця духовних і матеріальних цінностей. Проблема трудового виховання є достатньо гострою для сучасного українського суспільства. Доводиться констатувати, що останнім часом увага до цієї надзвичайно важливої справи знизилася. Серед значної частини молоді утверджується культ швидких і легких прибутків, віра в щасливий випадок. Водночас кваліфікована сумлінна праця вимагає особистої відповідальності, ініціативності, підприємництва, швидкої орієнтації і мобільності на ринку праці. Тому педагоги спільно з батьками повинні прикласти зусиль для культивування поваги до праці, виховання бажання бути корисним суспільству, родині не тільки з матеріальної сторони, а й поваги до трудової майстерності, відчуття задоволення від результатів праці. Цьому сприятиме рання діагностика та розвиток талантів дітей, прилучення до процесу праці, громадська активність.

У сучасній педагогічній літературі відображено значні і різнопланові напрацювання вчених щодо розуміння сутності виховання, концепцій, підходів і технологій виховного процесу. Співіснування різних підходів є позитивним явищем. З одного боку, воно засвідчує надзвичайну складність і багатовимірність самої категорії «виховання етико-моральних», «культурологічних» цінностей, а з іншого – активний розвиток теорії, прагнення вчених відійти від спрощеного, лінійного розуміння виховного процесу призводить до дискусій щодо пріоритетності кожного з аспектів.

Водночас така різноманітність і певна необґрунтованість нової термінології утруднює практичний вибір концепцій, які можуть слугувати теоретичним підґрунтям побудови конкретних виховних систем в освіті. Тому спробуємо охарактеризувати найвідоміші концепції останніх десятиліть.

Так, у 1990 р. журнал «Радянська школа» опублікував авторські концепції виховання, подані на конкурс, організований Міністерством народної освіти УРСР. У «Концепції виховання підростаючих поколінь суверенної України», розробленої О.В. Киричуком, мета і сутність виховання визначались як саморозвивальна відкрита система, яка має полісуб'єктний характер. Тобто в педагогічному процесі розвиваються не лише вихованці і всі суб'єкти виховного впливу, а й система особистісної

взаємодії, що робить інноваційним і сам процес взаємодії, що є більшим, ніж сукупність вимог до окремих суб'єктів. У виховному процесі ядром виступала нова педагогічна взаємодія, обґрунтовувалася роль педагогічної діагностики у реалізації цілей виховання і самовиховання.

Суть «Концепції виховання творчої особистості», розробленої В. Моляко, полягає у визначенні цінності виховання, невід'ємною складовою якого є систематичне розв'язання вихованцями творчих завдань у естетично збагаченому середовищі. Узгоджена з віком творча діяльність мала б сприяти підвищенню мотивації до праці, розвитку інтелекту, максимальному розкриттю здібностей. Важливо, що у концепції автор розглядає цілісний підхід, який передбачає організацію різних виховних впливів, у тому числі й суспільного середовища.

У першій половині 90-х рр. ХХ ст. у педагогічній літературі гостро обговорювалися цілі і сутність національного виховання, вплив соціуму, роль особистості і колективу, вибір цінностей, їх ієрархія у виховному процесі, мета і зміст українознавства і народознавства у відродженні національної свідомості, вихованні духовності і моральності дітей та молоді.

За результатами всеукраїнської конференції (1996) було видано науковий збірник «Цінності освіти і виховання», ідеї якого залишилися дієвими для розвитку теорії виховання. У ньому відображено теоретичні питання цінностей в освіті, генеза аксіологічних ідей у вітчизняній і зарубіжній теорії та практиці виховання, досвід виховання молодших школярів на ціннісних засадах. Проаналізувавши генезу цінностей в історії розвитку українського шкільництва, О.В. Сухомлинська обґрунтовує, яким чином у різні періоди розвитку держави і суспільства змінювався вектор педагогічних ідей, з'ясовує роль учених, які відіграли особливу роль у ціннісних вимірах шкільного виховання (Я. Чепіга, Я. Мамонтов, В. Дурдуківський, Г. Іваниця, В. Сухомлинський). Дослідниця підкреслює необхідність чіткої визначеності педагогів у ціннісних орієнтаціях, «бо коли це не зроблено, теоретичні обґрунтування, привабливі своєю анти-авторитарністю, демократичною спрямованістю, неспроможні при застарілих формах шкільництва реально досягти бажаних результатів... Цінності у шкільній освіті мають розглядатися системно на кількох рівнях: як освітньої парадигми, як національні цінності, як педагогічні цінності, як особистісні цінності, цінності сім'ї [14, 35].

Оновлена парадигма виховання, на думку А. Бойко, має містити, принаймні, три ціннісні складові. Перша – сприйняття педагогом дитини як суб'єкта і мети виховання на засадах співробітництва і співтворчості. Друга – усвідомлення виховання як соціально-особистісного феномена. Третя – передбачає проектування і розвиток філософії виховання, формування національної культури і полікультури, національного менталі-

тету громадянина України, гуманізацію освіти як умови і засобу піднесення результативності виховання [14, 8].

Актуальним є висновок одного з авторів збірника – М. Боришевського – про недоречність позицій тих освітян, які демократизацію освіти пов'язують з її деідеологізацією (анархією). Адже «виховання має спиратися на відповідну систему орієнтирів, духовних цінностей, ідеалів, ідей, тобто на певну ідеологію... Маємо говорити не про деідеологізацію виховання, а про демонополізацію ідеологічної основи виховного процесу, демонополізацію ціннісних орієнтацій» [14, 21]. Учений побудував концептуальну модель особистості громадянина, яка охоплює світоглядні, екологічні, естетичні, інтелектуальні, валеологічні цінності. Ці цінності мають бути в єдиній системі духовності, культуротворчості, яка й визначає сутність особистості.

За переконанням І. Беха, метою освіти має бути моральне самоусвідомлення підростаючого покоління та розвиток у нього духовних вартостей. «Про духовну цінність можна говорити лише тоді, – вважає вчений, – коли ставимо питання, заради чого здійснюється діяльність людини, чи в чому сенс досягнення тих або інших цілей, прагнень, сенс загальних моральних категорій... Лише особистісно-орієнтована освіта може досягти цієї мети. Вона має будуватися на таких засадах: 1) свобода, відповідальність, справедливість, творчість, співпраця; 2) дитяча самодіяльність, її активний характер; 3) вільна творча продуктивна праця як основа виховання; 4) розвиток творчої індивідуальності» [1, 28 – 29].

Помітним внеском у сучасну теорію виховання є доробок І. Беха, який узагальнено у тритомній монографії «Виховання особистості». Основною думкою є те, що особистість – не просто частина світу, соціуму, а ціле, безкінечна цінність. Відповідно до цього й стратегія виховання потребує від педагога нового мислення і глибокого осягнення особистості як самовартісної, цілісної субстанції, яка може вдосконалюватися, розвиватися, але залишиться неповторною.

Суспільна потреба в усебічно розвиненій особистості визначає цілі, завдання, організаційно-змістову структуру всіх ланок сучасної освіти. Тому фахівці, причетні до процесу виховання, усвідомлюють, що стати духовно зрілою особистістю – означає посісти людську, морально-духовну позицію; відповідати за цю позицію й утверджувати її своїми вчинками, справами, усім своїм життям [1, 5 – 6].

У цій праці та інших публікаціях дослідник розвиває особистісно орієнтований підхід, обґрунтовує принципи виховання, особисті цінності і смисли, нові виховні технології, вводить нові поняття (законосфера інноваційного виховання, контури правил відповідного виховання), детально аналізує категорії успіху і вчинку як духовні константи особистості тощо.

Зазначимо, що труднощі у прийнятті частиною педагогів цінностей особистісно зорієнтованої педагогіки зумовлені гострими суперечностями їх ціннісних орієнтацій, прорадянськими стереотипами мислення, пересторогою переходу до анархічних ідей у вихованні, що загрожує свавіллям. У сучасних умовах чимало педагогів, особливо молодих, відчують крах цінностей, які пов'язані з утвердженням себе у суспільстві, соціумі, складність задоволення потреб професійного самовдосконалення через слабку матеріальну забезпеченість навчального процесу та своїх життєвих і професійних запитів. Драматизм ситуації поглиблюється тим, що розшарування суспільства дає численні приклади благополучних моделей життя, яке не вимагає від людини стільки відповідальності і професіоналізму, як від педагогів. Ось чому винятково важливими є позитивні зміни в соціальній, економічній і методичній підтримці вчительства державою, місцевою владою, громадою, ЗМІ.

У ХХІ ст. стрімко зростає увага вчених і педагогів-практиків до проблеми духовності у виховному процесі, що значною мірою віддзеркалює суспільний і загальнонауковий інтерес. О. Сухомлинська справедливо зауважує, що «підходи до духовності змінювалися залежно від суті педагогічних завдань, але більшою мірою від шкільної політики, загальнопедагогічної ідеології, освітньо-виховної парадигми, які в певні історичні періоди зливалися із загальнодержавною» [12, 35]. Особливо це спостерігається у часи переходу суспільства від одних до інших координат життєдіяльності, коли відбуваються глобальні суспільно-культурні трансформації...

Усе це свідчить про доцільність розгляду феномена духовності як якості особистості і як частини чи навіть сутності виховного процесу... У праці «Концептуальні засади формування духовності особистості на основі християнських моральних цінностей» академік О. Сухомлинська зазначає, що у ситуації гострого дефіциту ціннісних установок і орієнтацій християнські моральні цінності, які є основою гуманістичних цінностей, відіграють дедалі вагомішу роль у сучасному вихованні дітей і молоді» [13, 13].

У Концепції визначено, що духовність – це складний психологічний феномен самоусвідомлення особистості, внутрішнє сприймання, привласнення нею сфери культури, олюднення, вrostання у неї і розуміння як власного надбання. Такий підхід передбачає розгляд духовної сфери як складової культури людини. Відповідно до такого розуміння, авторка визначає, що метою формування духовності є виховання у дітей та молоді високих інтелектуально-моральних інтересів і запитів, ціннісних поглядів, орієнтацій та переконань; створення умов, які б сприяли розвитку моральної активності дитини, формуванню моральної спрямованості її психічної діяльності, моральних устремлінь, поглядів, думок. «Кількість цін-

ностей, – зазначає автор, – обмежена для сприймання і усвідомлення особистістю, а внутрішній світ дитини – своєрідний і багатий, отже, мета педагогічного впливу полягає в прилученні дитини до тих християнських цінностей, які мають універсальне гуманістичне значення, абсолютний характер і, що найважливіше для виховання, позитивну соціокультурну спрямованість» [12, 37].

З метою досягнення мети прогнозується формування таких складових моральності: моральні почуття, моральні переконання, моральна діяльність, моральні стосунки.

У Концепції подано перелік християнських цінностей, зокрема, «Серед християнських моральних цінностей загальнолюдського звучання розрізняють такі: головні цінності, що більшою чи меншою мірою входять до всіх інших етичних цінностей (цінність життя, краса, істина, добро, свобода); друга категорія – чесноти (справедливість, сміливість, правдивість, щирість, любов до ближнього, вірність, довір'я, скромність, відданість); третя – більш часткові моральні цінності (здатність дарувати іншим своє духовне надбання; любов, спрямована на ідеалізовану цінність іншої особистості тощо)» [12, 34].

Висновки. Винятково важливим завданням сучасної демократичної освіти є зміцнення духовного зв'язку поколінь, об'єднання суспільства на гуманістичних цінностях, збереження історичного минулого, виховання в умовах свободи, дитиноцентричності. Тому виховний потенціал змісту сучасної української освіти має реалізовуватися на засадах культуротворчого формування особистості.

Науково-методичний супровід процесів розвитку і виховання особистості є пріоритетом діяльності науковців та практиків. Зокрема, перед наукою поставлене завдання не лише створити нове поле духовності, культурну ауру буття людини, а й наповнити навчальний матеріал кращими зразками культурних досягнень людства, виокремити значимість людиноцентричної філософії як умови розвитку соціальної і моральної культури.

Аналіз гуманістичної теорії дає змогу виділити основні аспекти, які доцільно враховувати в організації навчально-виховного процесу в сучасній освіті:

- національна і водночас полікультурна школа;
- ідея дитиноцентризму та особистісно орієнтованої педагогіки;
- варіативні підручники, методики, технологічно-діяльнісний підхід;
- створення у закладах освіти системи навчально-виховних і розвивальних середовищ;
- співпраці закладів та громадськості у розв'язанні освітніх проблем;
- гуманістичної педагогічної діагностики та професійного педагогічного супроводу, який сприяє вихованню і розвитку кожної дитини.

Пошук сенсу життя є однією з фундаментальних потреб людини, осмислення цього розпочинається ще в дошкільному віці. Суспільство не може розвиватися в умовах ціннісного вакууму або обмеженого набору цінностей. Від освіти як найбільш потужної і масової виховної інституції значною мірою формування культурологічних цінностей через виховання у дітей позитивних моральних переконань, а від цього залежить створення атмосфери оптимізму, добра, взаємної підтримки, консолідації суспільства.

У **подальшому** актуальним залишається вивчення впливу моральності на визначення мети життя особистості, а також впливу культуротворчого виховання на формування національної свідомості, громадянської активності, полікультурності тощо.

Література

1. Бех І. Виховання особистості : в 3 кн. / І.Д. Бех. – К. : Либідь, 2003. – Кн. 3 : Особистісно-орієнтований підхід : науково-практичні засади. – 272 с.
2. Дем'янюк Н. Педагогічні ідеї О. Запорожця у сучасній початковій школі / Н. Дем'янюк // Початкова школа. – 2000 – № 2. – С. 56 – 57.
3. Кириленко Т.С. Психологія: емоційна сфера особистості : навч. посіб. / Т.С. Кириленко. – К. : Либідь, 2007. – 236 с.
4. Лавриченко Н.М. Проблеми гуманістичного спрямування шкільної соціалізації : педагогічні роздуми і нотатки / Н.М. Лавриченко. – К. : Інсайт-плюс, 2006. – С. 7 – 9.
5. Лес Ж. Когда ваш ребенок сводит с ума / Ж. Лес. – М., 1990. – С. 175 – 176.
6. Лукашевич М.П. Соціалізація. Виховні механізми та технології / М.П. Лукашевич. – К. : МАУП, 1998. – 110 с.
7. Моляко В.А. Творческая конструкторология (пролегомены) / В.А. Моляко. – К. : «Освіта України», 2007. – 388 с.
8. Матвієнко О.В. Моральне виховання молодших школярів у позаурочній та позашкільній діяльності : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / О.В. Матвієнко ; Нац. пед. ун-т імені М.П. Драгоманова. – К., 1999. – 20 с.
9. Педагогічна соціологія : навч. посібник / В. Болгарина, Л. Гуменюк, М. Шимановський. – Тернопіль : Підручники і посібники, 1998. – 146 с.
10. Психологічні аспекти гуманізації освіти : Книга для вчителя / за ред. Г.О. Балла. – Київ – Рівне, 1996. – 128 с.
11. Сухомлинський В.О. Духовний світ школяра / В.О. Сухомлинський // Вибр. тв. : в 5 т. – К. : Рад. школа, 1976. – Т. I. – 654 с.
12. Сухомлинська О.В. Духовно-моральне виховання дітей та молоді : загальні тенденції й індивідуальний пошук / О.В. Сухомлинська. – К. : Фонд «Добро», 2006. – С. 34 – 38.
13. Сухомлинська О.В. Педагогічний ідеал крізь призму теорії моралі / О.В. Сухомлинська // Шлях освіти. – 2008. – № 1. – С. 12 – 18.
14. Сухомлинська О.В. Цінності в історії розвитку школи в Україні: Цінності освіти і виховання : наук.-метод. зб. / за заг. ред. О.В. Сухомлинської. – К., 1997. – С. 34 – 40.

References

1. Bekh I. Vychovannia osobystosti v 3 kn. (*Upbringing of personality in 3 books*), K., Lybid, 2003, Kn. 3, Osobystisno-orientovnyi pidkhid: naukovo-praktychni zasady. – 272 p.
2. Demianko N. Pedahohichni idei O. Zaporozhtsia u suchasniy pochatkovii shkoli (*Pedagogical ideas of O. Zaporozhets in modern primary school*), Pochatkova shkola, 2000, № 2, pp. 56 – 57.
3. Kyrylenko T.S. Psykholohiia emotsiina sfera osobystosti (*Psychology emotional sphere of personality*) : navch. posib., K., Lybid, 2007, 236 p.
4. Lavrychenko N.M. Problemy humanistychnoho spriamuvannia shkilnoi sotsializatsii: pedahohichni rozmysly i notatky (*Problems of humanistic direction school socialization: pedagogical thoughts and notes*), K., Insait-plus, 2006, pp. 7 – 9.
5. Leie Zh. Kogda vash rebenok svodit s uma (*When your child makes you crazy*), M., 1990, pp. 175 – 176.
6. Lukashevych M.P. Socializatsia. Vychovni mekhanizmy ta technologii (*Socialization. Upbringing mechanisms and technologies*), K., MAUP, 1998, 110 p.
7. Moliako V.A. Tvorcheskaya konstruktologiya (prolegomeny) (*Creative constructology*), K., Osvita Ukrainy, 2007, 388 p.
8. Matviienko O.V. Moralne vykhovannia molodshych shkoliariv u pozaurachnii ta pozashkilnii diialnosti (*Moral upbringing of younger pupils in after classes and out-of-school activity*), Avtoref. dys. kand. ped. n. (13.00.01.), Nationalnyi ped. un-t im. M.P. Drahomanova, K., 1999, 20 p.
9. Pedagogichna sotsiologiia (*Pedagogical socialization*), Navch. posibnyk, V. Bolharyna, L. Humeniuk, M. Shymanovskyi, Ternopil, Pidruchnyky i posibnyky, 1998, 146 p.
10. Psykholohichni aspekty humanizatsii osvity (*Psychological aspects of humanization the education*), Knyha dlia vchytelia, Za red. H.O. Balla, Kyiv – Rivne, 1996, 128 p.
11. Sukhomlynskui V.O. Dukhovnyi svit shkoliara (*Spiritual world of pupil*), Vybr. tv. v 5 tomakh., K., Rad. shkola, 1976, Part I, 654 p.
12. Sukhomlynska O.V. Dukhovno-moralne vykhovannia ditei ta molodi: zahalni tendenzii ta individualnyi poshuk, K., Fond «Dobro», 2006, pp. 34 – 38.
13. Sukhomlynska O.V. Tsinnosti v istorii rozvytku shkoly v Ukraini (*Values in the history of development the school in Ukraine*), Tsinnosti osvity i vykhovannia, Nauk.-metod. zb., za red. O.V. Sukhomlynskoï, K., 1997, pp. 34 – 40.
14. Sukhomlynska O.V. Pedahohichniy ideal kriz pryzmu teorii morali (*Pedagogical moral through the prism of moral theory*), Shliach osvity, 2008, № 1, pp. 12 – 18.

Дудник Надежда. Значение моральности в процессе культуротворческого воспитания личности. В статье представлены теоретический анализ необходимости формирования у детей старшего дошкольного и младшего школьного возраста нравственности как основы человеческой культуры. Проанализировано необходимость учета в системе современного информационного пространства комплексных обра-

зовательных мероприятий, которые будут способствовать в культуротворческом процессе воспитания детей через чувственную сферу. Акцентируется внимание на необходимости выделения проблем нравственности в образовательных и социальных мероприятиях для полноценного становления личности.

Ключевые слова: нравственность, процесс воспитания, культуротворческое воспитание, личностно ориентированное воспитание, моральные ценности.

Dudnyk Nadiya. The importance of morality in the process of culture-creative upbringing of personality. The article presents a theoretical analysis of the need to develop morality with children of senior preschool and early school age as the basis of human culture. The need to consider the system of modern integrated information space composite educational activities is analyzed that will help in culture-creative process the upbringing of children through the sensual sphere. The attention to the necessity of severance problems of morality in the educational and social activities for the full formation of personality is accented.

Key words: morality, the process of education, culture-creative education, personality-oriented education, moral values.

Одержано 28.01.2016